

*From Antiquity to Nowadays
От древността до днес*

МЕЖДУ ЗЕМНОТО И САКРАЛНОТО: КАТЕДРАЛИ, МОЩИ И ДУХОВНИ ВОДАЧИ В ГРАДСКИЯ ЖИВОТ НА ЮЖНА ИТАЛИЯ ПРЕЗ XI – XII ВЕК

Георги Димов

Институт за балканистика с център по тракология към БАН

Резюме. В средновековния градски живот на Южна Италия църквата била пулсиращото сърце на града; тя диктувала системата от вярвания сред градската общност; доминирала над градските улици и площади със своите сгради и силуета на катедралата (т.нар *дуомо*). Или с други думи – чрез различни церемонии и богослужения църквата, в лицето на градския прелат (епископ), предложила рамката, чрез която градската общност се социализирала, и положила фундамента на бъдещата комуна. Така градът и църквата в средновековната Южна Италия не само се слели в едно цяло, но станали залог за бъдещия градски икономически и политически просперитет – за разлика от реформите и антицърковните настроения в Северна Италия и католическа Европа.

Keywords: Medieval City and Community, Normans, Sothern Italy, Chatedral Duomo, Medieval Saints, Italian Urban History, Relics and Pilgrimage

Катедралата

Неслучайно за Джон от Солзбъри църквата е душата на държавата. В средновековния град обаче църквата е неразривно свързана с градската тъкан. Неин главен представител била земната ѝ еманация, а именно градското *дуомо*. Пред него, на площада (*пиацата*) се събирал народът (*нополо*) в северноиталианските градове, за да вземе поредното важно политическо решение.

Там до началото на XI в. все още нямало градски дворец (*palatium*), както в градовете на по-богатия Юг. Всъщност църквата била основният социализиращ фактор за градското население, и то не само на Апенините, но и в цяла средновековна и християнска Европа¹⁾. Но тя била и гордостта на жителите на всяко селище – колкото по-красива, по-изящна и по-голяма е градската катедралар толкова престижът на паство ѝ бил по-висок. Особено важно било нейното значение за градските комуни – празниците, заделените средства за поддръжката ѝ, допълнителната украса, мощите, вратата и упованието в местния светец – това изграждало и идентичността, и общността (*universitas*) сред иначе разнolikите *civitates* в Медзоджорно.

Всичко това, разбира се, довело до сливането на града и църквата в Южна Италия в едно цяло, проникнато от менталността и чувствителността на средновековния християнин. А норманските нашественици в южноиталианските земи също били християни. Възможно, ако изключим епизодичните случаи на разграбването на манастири или обирането на отделни монаси, то севернофренските рицари били верни на християнската Еклезия воители и в общи линии повече облагодетелствали, отколкото оцетили Църквата. Норманските принцове и херцози обогатили градските катедри и манастири, било то със земя и пари, дарове или привилегии, с цената на които, в крайна сметка подчинили местните абати и епископи. Освен това норманите били ктитори на множество градски катедрали в Апулия, в Кампания, Абруци, Калабрия и Сицилия.

В тази връзка, трябва да отбележим, че през XI в., докато във Византия господствала кръстополната, или конхиална църква, то в Медзоджорно се наложила романската базилика. По това време в градовете из Южна Италия се издигали романски базилики в няколко основни архитектурни типа: *византийско-кампанийски* (Монте Касино, Капуа); *франко-нормански* (катедралата в Аверза); *апулийски* или *смесен* (катедралите в Бари, Лече), *бenedиктинско-клюднийски* (Калабрия и Сицилия) и по-късния *сицилийски* (църквите в Чефалу, Монреале и Палермо).

На свой ред, византийското влияние също не отмирало на Апенините и ако екстериорът или архитектурният план били по-характерни за романското изкуство, което донякъде също е повлияно от Изтока, то интериорът – стенописите, мозайките и украсата, си оставал предимно византийски²⁾. Неслучайно Л. Шафран откри множество византийски фрески от единадесетото столетие в района на гръцко Саленто в Апулия³⁾. Но въпреки смесването на стиловете и отявнената еkleктика в култовата архитектура, от норманската инвазия насетне нараснало видимо влиянието на западноевропейското изкуство сред градското население. Сред големите селищни центрове в Медзоджорно през XI в. вече била навлязла романската естетика, която оставила своята следа както в каменните и мраморните капители, така и в архитектурната украса на повечето катедрали от Южна Италия.

Романските каменни релефи са ни познати от средновековните паметници от Бари или от мраморния капител с „танцьорите“ в Бриндизи⁴⁾. Един фрагмент от слонова кост от Кана (Апулия) също възплъщава гротескните и страшни сюжети на романското изкуство, които повече плашели, отколкото подражавали на хармонията на ромейското изкуство⁵⁾. Друга плочка, вероятно изработена в Амалфи, пак от слонова кост, споменава името на *Gofredus comes* и е свързана вероятно с граф Годфроа от Катанзаро (1111 – 1144). Дори цикълът с плаките от слонова кост от Салерно разкрива пред нас мотивите на западното влияние. Ала това, което истински впечатлява, са капителите и па-

нелите с изображения на нормано-сицилийски *milites* от катедралите в Монреале и Трани. Един култ към войната и светците воини⁶⁾. Култ, който всявал страх, но и защитавал градския *plebs* от зли сили и демони.

От друга страна, разположението на главната катедрала спрямо градската топография било от съществено значение според Паоло Делогу⁷⁾. Но преди това бихме направили едно уточнение, а именно, че кварталите в християнските селища винаги се организирали около своята черква, а в ислямските градове – около своята джамия, която чрез свещената ниша (*мирхаба*) показвала посоката за молитва към Мека (*кибла*).

Във Византия сред градовете резидирало не само висшето духовенство, но се издигали великолепни църкви, в които се пазели светите мощи. За византийските мегаполиси например не била важна големината на храмовете, противно на романските катедрали, които се извисявали сред западните *civitates*, а тяхната естетика и пропорции – поне според средновековните *ексфразиси*. Неслучайно най-често описваните архитектурни елементи сред градския силует били именно църквите, особено от автори като Михаил Псел, Анна Комнина или Йоан Скилица. Затова градът за ромеите бил толкова по-възхитителен, колкото повече и по-красиви храмове притежавал.

Подобен ексфразис е запазен и за кръстополната църква „Сан Пиетро“ в Отранто. Самата черква била издигната в началото на новото хилядолетие, но гръцката поема в хекзаметър е съставена от кръга ученици на Никола-Нектарий едва в 20-те години на XIII в. Случаят с това описание, или по-точно възхвала, в която се преплитат дори старозаветни сюжети, сам по себе си е забележителен пример за преклонението пред гения на ромейската архитектура в Медзоджорно⁸⁾.

А единадесети век е времето, в което из цяла Италия градското *дуомо* (катедрала) заемало своето подобаващо място сред топографията на големите градове⁹⁾. В пълна степен това се отнасяло до Апулия, Калабрия и Кампания, където след преминаването на размирните времена от първата половина на века започнало усилено строителство на черкви. Издигнати били катедралите в Таранто (1060 г.); „Сан Джовани“ в Равело¹⁰⁾; катедралата на св. Матей в Салерно (1080 г.) под егидата на епископ Алфано (1058 – 1085) и Робер Гискар; градският храм в Капуа бил разширен и преустроен (1080 – 1120 г.); през 1080 г. била изградена катедралата в Отранто, посветена на *Санта Мария Анунциата*¹¹⁾; били построени нови църкви в Троя и Трани през 1090 г.¹²⁾; сетне в Мелфи и Конверсано¹³⁾. В началото на XII в. в Бриндизи била издигната катедрала с близък архитектурен план до романските базилики на Аквилея и Пиза. През 1101 г. преустроената градска черква в Каноза (Каноса) била посветена на Сан Сабино – покровител на апулийския град. В южния неф на църквата била разположена и гробницата на принц Боемонд, изградена в периода 1111 – 1118 г. Последвал строежът на катедралата „Сан Леонардо“

в Сипонто в първите десетилетия на дванадесети век. Тази култова сграда, издигната от норманските сеньори, накрая превърнала се във владение на тевтонските рицари – изпълнявала ролята на болница и приют за запътилите се към Монте Гаргано поклонници.

Доста е писано и за църквата *S. Angelo in Formis* в Капуа, която, въпреки че била издигната по модел на черквите в Монте Касино от абат Дезидерий, претърпяла разцвет десетилетие по-късно – при норманския епископ на Капуа Ерве (1073 – 1081)¹⁴⁾. Запазено е и изображение на църквата в *Regesto di S. Angelo in Formis*, където за неин ктитор е представен капуанският принц Ришар¹⁵⁾. Сградата е изобразена като еднокорабна базилика с кула (камбанария?) и атриум¹⁶⁾. Тази църква, чийто образ достигнал до нас чрез една запазена миниатюра, обаче се отличава от базиликата, която носи в ръцете си абат Дезидерий. Според запазена фреска от Монте Касино (Монтекасино) бенедиктинската черква е трикорабна, без външен атриум¹⁷⁾.

Иначе, макар и претърпяла някои промени, *S. Angelo in Formis* била изградена в споменатия вече византийско-кампанийски стил, за което говори и интериорът с впечатляващи стенописи, които могат да се видят и днес¹⁸⁾. В съкровищницата на църквата (Tesoro della Cattedrale) е съхранено Евангелието на епископ Alfano de Camerota (Алфано, 1158 – 1180), което е дар от крал Гийом II. Някои специалисти допускат, че то е изработено в Сицилия¹⁹⁾. Обковът на свещената книга е златен, като в *мандорла* е представен Христос Пантократор. Обкръжаващите го медальони са с образите на четиримата евангелисти, архангел и светии – сред които е представен и Томас Бекет. Всички те са изработени с техника на клетъчен емайл. А на обратната страна на Евангелието е изобразена дейсисна сцена с разпнатия Христос, Богородица и св. Йоан²⁰⁾.

При това, ако някои от храмовете били финансирани от местното население, за което ни подсказва надписът в Трани, то за изграждането на повечето катедрали заслугата принадлежала изцяло на норманските владетели. Няма съмнение, че в строежа на култовите постройки участвали всички граждани: работници, ковачи, каменоделци. Този средновековен, бихме го нарекли с римската дума *евергетизъм*, или *християнски патриотизъм* бил своеобразна форма на благочестие, която завладяла голяма част от западния свят. Да не забравяме как в началото на дванадесетото столетие според знаменития разказ на Робер дьо Торин за строежа на катедралата в Шартр (Франция): „*хората започнали да теглят на плещите си талиги, натоварени с камъни, дървета, храна и други неща за изграждането на църковните кули*“²¹⁾.

Подобно зрелище описал и абат Емон в Сен-Пиер-сюр-Див, Нормандия: „*Мъже и жени с благородно потекло превиваха дебелите си надменни врагове, за да впрегнат каруци, като животните, и да превозят своя товар от жито, пшеница, олио, вар, камъни, дърва и прочее продукти, необходими за*

поддържането на живота или изграждането на църквите, чак до Христовата обител“. Същите сцени наблюдаваме и в хрониките на Мон-Сен-Мишел и Руан²²⁾.

Накрая ще дадем пример с един от градовете, които оцелели от норманското нашествие дълго време – Неапол. Този кампанийски град винаги заемал междинно положение между западните и източните влияния, а периодът на XI в. въпреки честите военни конфликти бил свързан с широко строителство на църкви и манастири в градските очертания. Неслучайно в Неапол основните промени в градската архитектура били свързани предимно с издигането на култовите постройките – църкви, манастири и дяконии или титулярни църкви (*diaconiae*), характерни за Рим и града на св. Януарий²³⁾. В кампанийското селище се образувал и нов квартал (*castrum Lucullanum*) – явно укрепен и обвързан с почитта към местния светец, а Бартоломео Капасо посочва, че в предградието била обновена и църквата *San Venere*²⁴⁾. Сред църковните сгради, доколкото ни позволяват да разберем археологическите и изворовите данни обаче, знаем, че били извършени следните реконструкции: сред градските катедрали и по-големите храмове (*maggiori*)²⁵⁾ последвало реновирането на „*San Dei genitricis Mariae que nominatur de domino Atriano*“²⁶⁾; разширяването на енорийската църква „*San Iohannis qui vocatur in curte*“²⁷⁾; първо упоменаване на енорийската църква „*Santa Marie ad sicule*“²⁸⁾; реконструкция на църквата „*San Felicis*“ („Сан Феличе“), която се намирала срещу голяма кула до градската порта²⁹⁾; амалфитанската църква „*Santa Mariae ad circum*“, която се намирала в *castrum Lucullanum*³⁰⁾; църквата на изтъкнатата неаполитанска фамилия Де Монета – „*Santa Marie*“³¹⁾; църквата на консул и дукс Йоан (1038 г.) в близост до градския форум – „*San Simeonis, quam quidam fecit ven. recordationis d. Iohannes Consul et Dux*“³²⁾; унищожаването през 1054 г. на църквата „Св. Павел“ на монасите от братството „*San Sebastiani de Neapoli*“, която се намирала в предградието *castrum Lucullanum*: „*San Sebastiani de Neapoli, positam intus destructum castrum Lucullanum*“³³⁾; сведението от 1071 г. за „*San protomartiris Stephani de Arco Rotarum*“; сведението за църквата „*San Severini*“ на братството „*San Teodoro e Sebastiano*“ от 1075 г.; сведение за строежа на църквите, разположени извън крепостните стени (*extra muros*) и свързани с местните занаятчии – „*San Petri ad area*“ и „*Sancti Petri situm at illos Ferrarios*“ (1104 г.); за църквата на форума „*San Cruci de regione forum*“ (1130 г.).

В Сицилия също били издигнати редица романски храмове в по-големите градове, но за разлика от континентална Италия там инициативата принадлежала изцяло на Великия граф. Подобно на своя брат Роберт Гискар или съвместно с него, Роже Босо (1072 – 1101) станал ктитор на редица църковни сгради. В периода 1078 – 1080 г. била издигната катедралата в Тройна, като за тази цел според Г. Малатера Роже събрал работници и майстори от всички

страни – „*caementarios undecumque aggregat*“³⁴⁾. Със строежа на тази църква всъщност било положено началото на *романо-сицилийския стил*, който станал характерен за йератичната архитектура на острова. Този смесен стил в Сицилия бил повлиян от романските катедрали тип „*Калвадос*“, византийско-калабрийската архитектура и местните мотиви с полихромна украса и впоследствие бил наложен от Великия граф, заради което е наречен от съвременния изследовател К. Канале – „*графски*“³⁵⁾. Това, явно, са първите опити изкуството на острова да бъде употребено като инструмент за „владетелската пропаганда“ – умение, което с времето норманските крале развили изключително успешно³⁶⁾.

Последвали църквите в Мазара (1086 – 1088 г.); в Палермо – „Сан Джовани“ (1071/1087 г.)³⁷⁾; църквата „Сан Филипо“ и еkleктичната катедрала „Сан Пиетро“, украсена с арки тип *rincassi* в Месина от 1090 – 1093 г.; в Пиаца Армерина от първата декада на XII в. В голямата си част обаче построените от сицилийския владетел храмове се сливали сред градския терен с мюсюлманските, гръцките и дори еврейските култови сгради. В тази връзка, романските катедрали на острова се превърнали във фактор, пробуждащ *градския патриотизъм* сред местното население – подобно на църквите сред апулийските и кампанийските *civitates*.

По сходен път се развила и култовата архитектура в Калабрия. Там обаче, въпреки издигнатите от норманските принцове катедрали: в Росано (1060 г.), Джераче (1065 – 1102 г.), Бивонджи (ср. на XI – нач. на XII в.), Рочела (1094 г.) и Сило, населението оставало предимно гръцко и подобно на Сицилия, не развило стремеж към градска идентичност и независимост.

Реликвите

Поредният аспект на религиозните настроения, който се явявал съществен не само за християнската менталност, трансценденталното, т.е. връзката между света на Божественото и света на хората, но и за градското самосъзнание, се изразявал в съхранението на светите мощи в градската катедрала. Ние не знаем дали култът към светците и техните тленни останки бил толкова силен сред лангобардските и гръцките общности поради по-ранната политика на изселване на иконопочитателите към италиейските земи, както разкри П. Шрайнер³⁸⁾, или се дължи до голяма степен на духа на епохата в *Rex Christiana*³⁹⁾.

В тази връзка, Фалко от Беневенто пресъздава еуфорията в своя град, когато по време на епидемията от 1119 г. архиепископът на Беневенто изложил на показ чудотворните реликви и народът се струпал около тях, търсейки спасение⁴⁰⁾. Малко по-късно, след като кампанийският град бил разтърсен от силно земетресение, народът се втурнал към криптата на градската катедрала или близкия манастир „*Св. София*“, за да измоли от светците милост и защита срещу природните стихии⁴¹⁾. Още повече една от ролите на градските мощи

била да лекуват. От тази роля се възползвали всички слоеве на града, а често благодарение на преувеличените целебни свойства на реликвите към Бари, Троя или Салерно се отправяли тълпи от сакати и безпомощни хора, понякога дори светски принцове или висши духовници, търсещи облекчение за физическите си мъки. Така например мощите на св. Никола, поне според *Historia ecclesiastica*, лекували треска, а и редица други нелечими заболявания или недъзи сред вярващите. На свой ред, св. Катарин от Таранто възвръщал зрението на слепите и успокоявал епилептиците, като спомагал за оздравяването дори на чумави или парализирани хора. Тълпата пред изложените свещени останки понякога била в такова множество, че по-късно Бокачо ще има възможността да осмее хитрия поклонник в някакъв италиански град, който, за да се докосне до безценните реликви, се престорил на недъгав.

В същото време не бива да забравяме, че някои от тези мощи защитавали от зли сили търговците, моряците или занаятчиите, т.е. хора с различни професионални ориентации и занимания. Затова не бива да ни учудва, че светецът от Бари например закрилял именно търговците и моряците – т.е. същите тези хора, които пренесли неговите свети останки на апулийското крайбрежие.

От друга страна, нормално било всеки град да защитава своите реликви от кражба (*furtum sacrum*). Напълно закономерен бил онзи хипохондричен страх, който властвал в Средните векове, да не би градското тяло да остане без покровител, т.е. ничие. Понякога кражбата била повече идеологическа и се свеждала до това светецът да напусне града, където се съхранявали останките му, и да стане покровител на друго селище – подобно на случая с чудодейното пренасяне на мощите на св. Никола в Беневенто през 1090 г.

Друг път реликвите били повод за взаимни обвинения в кражба, какъвто спор се разrazil между Троя и Фоджа към края на XII в⁴²⁾. Явно, свещените реликви били от първостепенна важност за троянците, особено когато последните излезли на процесия с тях през 1133 г., за да смекчат гнева на сицилийския крал Роже II (1130 – 1154)⁴³⁾.

В общи линии, най-показателни са случаите с мощите на св. апостол Матей в Салерно (1080 г.) и на св. Никола в Бари (1087 г.). Последвала ги църквата в Трани, чийто църковен прелат Византий през 1090 г. отправил молба към Рим, за да бъдат осветени тленните останки на св. Никола Поклонник – които, на свой ред, се съхранявали в градското дуомо⁴⁴⁾. През 1104 г. част от мощите на св. Елевтерий и Анастасий Изповедник попаднали в Троя⁴⁵⁾, а св. Катарин – ирландски монах и епископ, най-неочаквано станал патрон на катедралата в Таранто⁴⁶⁾. Неговите останки били открити по време на строежа на черквата от норманския архиепископ Дрого в 1071 г. По това време в Трани някой си дякон Амадо (*Амадус*) описал поредното чудо (*mirabilus*) на св. Никола Поклонник⁴⁷⁾. Той бил гръцки светец, който още на младини започнал да върши чудеса. Изгонил мечка с кръстен знак, пеел божествено, дълбаел Христовите

символи по дърветата⁴⁸⁾. След един сън, в който анахоретът бил приканен да напусне гората и да поеме към Трани, той останал завинаги свързан с апулийското селище⁴⁹⁾. По улиците на града се придвижвал бос, носел тежък кръст и припявал *Kyrie eleison*. Светецът дори спасил екипажа на някакъв кораб от морска буря в Адриатическо море, за което чудотворно избавление набожният капитан направил щедро дарение на местната църква – поставил восъчен модел на плавателния съд в олтара ѝ⁵⁰⁾. През зимата на 1125 г. миряните от всички квартали на Беневенто се включили в шествието, посветено на Сан Барбато⁵¹⁾; а Фалко за пореден път успял да целуне тленните останки подобно на много други беневентанци⁵²⁾.

Накрая ще отбележим, че страстите в Бари до голяма степен се разгорещили след пренасянето на мощите на св. Никола от Ликия. В спор къде и как да бъдат положени тленните останки на светеца, според съвременниците на събитията в апулийския град избухнала едва ли не гражданска война⁵³⁾. Затова едно от първите обещания на Роже II към жителите на Бари през 1132 г. било норманският крал да не премества или изнася мощите на св. Никола от неговата катедрала.

По-интересен е случаят с дуомото в Салерно, където бронзовите двери били дарение от протосеваст *Landulf Butrumiles*. Салернитанският магнат бил изобразен със своята съпруга на един от панелите, където двамата все още търсят благословията на св. Апостол⁵⁴⁾. Иначе изображението на св. Матей не само че присъствало в градското монетосечене, но и в деня на неговия празник, поне според Лучия Травиани, се събирали щедри дарения за градския покровител⁵⁵⁾.

В този смисъл, южноиталианските градове не се отличавали от северноиталианските комуни във формирането на своята идентичност. В северната част на Апенините градският светец и катедрала, независимо монетосечене и муниципалното управление били сред основните символи на независимите и просперирани *civitates*⁵⁶⁾. Общата и споделена градска история, празниците и молебените, преклонението пред светеца патрон, социалното пространство пред и във *дуомото*, колективната подкрепа във война и мир, йератичното и земното – това формирало самочувствието на южноиталианския *cives* от средата на XI в. насетне до първата половина на XII в.

Градският епископ

Понякога градският епископ подкрепял комуните, друг път бил изцяло зависим от норманските сеньори⁵⁷⁾. През XII в. градската църква подкрепила финансово строежа и ремонта на крепостната стена в Аверза⁵⁸⁾. Населението на града също играело някаква роля в избора на епископ, както може да видим в 1089 г. сред жителите на Бари. Епископ Елиаз бил одобрен от барийците,

местния клир, както и от херцог Роже. Новоизбраният църковен прелат дори положил клетва пред населението на Бари и норманския сеньор⁵⁹). Епископът на Троя – Жерар (1090 – 1097), също бил одобрен от гражданите, клира и Роже Борса⁶⁰).

Едва ли ни учудва обаче фактът, че подборът за нов архиепископ се ограничавал до кандидатурите сред местния нобилитет. Такъв пример бил архиепископ Рофре (1076 – 1107) от Беневенто, който произхождал от рода на беневентанските принцове. От края на XI в. сред някои градове се зародила тенденцията избраните епископи да са от френско-нормански или северно-италиански произход. Към края на столетието катедрата в Троя била заемана последователно от трима севернофренски и един ломбардски представител. В Капуа духовните пастири на града: Ерве (1078 – 1082), Робер (1088 г.) и Сен (1097 – 1116), както и епископът на Таранто – Дрого (1071 г.), били отново франки.

От средата на XII в. въпросът за произхода на църковния прелат останал на заден план предвид асимилационните процеси, които протичали сред населението на Медзоджорно. От друга страна, норманските барони отдавна осъзнали удобството от местните авторитетни църковни лидери, подобно на архиепископите Алфано от Салерно (1058 - 1085) или Елиаз от Бари (1089 – 1105)⁶¹).

След 1130 г. положението се изменило в полза на управляващите монарси, които лично съблюдавали избора на новия епископ. Единствено се запазила традицията за различната етническа принадлежност на църковния прелат, стига той да останел верен на короната⁶²). Последното условие се дължало най-вече на факта, че някои от епископите разполагали с изключителни правомощия, гарантирани им не само от жителите на градовете или норманските сеньори, но и от Апостолическия престол. Архиепископ Сен от Капуа например изпълнявал ролята на папски легат в 1113 г. По-късно сходна роля ще имат архиепископите на Неапол и Таранто. През 1124 г. беневентанският църковен настояник, на свой ред, се подготвил за посланическа мисия до императора на Константинопол, представлявайки Светия отец. По-необичаен бил случаят с архиепископа на Таранто, към когото папата лично се обърнал в периода 1127 – 1128 г., за да му гарантира управленски права в не толкова близкия, но подвластен на наследника на св. Петър Беневенто⁶³). Към 1100 г. епископът на Троя дал грамота, с която гарантирал свободата на едно селище (*casale*), наречено Сан Лоренцо. В хартата ясно са описани правомощията на жителите на малкото селище, както и сумите и повинностите, които те трябвало да внесат в курията на Троянската църква⁶⁴).

От казаното дотук може да заключим, че епископите в Южна Италия се радвали на значително уважение и просперитет сред градските катедри за разлика от колегите си в северната част на Апенините⁶⁵). Също така липсвал

и антагонизмът между градските църковни прелати, градската олигархия и градското *пополо*⁶⁶⁾, какъвто сблъсък наблюдаваме в другите части на католическа Европа. И ако епископ Годри, „*макар и грешник, но все пак помазанник Божи*“, бил убит от разярената тълпа на комуната в Лан (Северозападна Франция) през 1115 г., то не разполагаме с данни за подобен случай от Медзоджорно.

Всичко това позволило на южноиталийските духовници да се превърнат в медиатори между централната и локалната власт. Епископите твърде често играели водеща роля в повечето градове, особено когато влиянието на местния нобилитет било слабо. Също така те по традиция защитавали муниципалната свобода и автономия, а понякога се превръщали и в неин символ. В други случаи подкрепяли норманските интереси, както архиепископът на Беневенто – Ландолф II (1108 – 1119). Той оглавил фракцията сред жителите на бившата лангобардска столица, която била радетел за сближаването с норманските барони. Ала малко по-късно наследникът на катедрата Ландолф III участвал в коалицията срещу новоиздигнатия сицилийски крал Роже.

На свой ред, архиепископ Роземан бил реалният управител на Беневенто през 1137 г. поне според хрониката на Фалко⁶⁷⁾. Епископът на Лучера (лат. Луцерия; Апулия) резидирал в Лесина през XI в.⁶⁸⁾ Особено голямо било и уважението към някои документирани църковни ръководители на катедрата в Лучера: Енрико (1096), Бенедето (1099)⁶⁹⁾ и др. Навярно те били смирени монаси от ордена на св. Бенедикт⁷⁰⁾. А сигнатурата на епископ Бенедето може да открием в различни грамоти, където той се наричал „*Ego Benedictus Lucerinus Episcopus*“⁷¹⁾.

Архиепископът на Трани – Византий I (1071 – 1100), бил грък от местното население⁷²⁾. Той носил високия сан синкел (*synkellus*) вероятно поради близките отношения на автономния град и неговата църковна катедра с ромеите⁷³⁾. На свой ред, епископът на Катания (Сицилия), който същевременно бил абат и на манастира „*Св. Агата*“, бил оторизиран от граф Роже да отговаря за местното мюсюлманско население. От запазения списък (*jarīda*) виждаме, че ставало въпрос за около 400 семейства, които били поставени под юрисдикцията на прелата⁷⁴⁾.

Друг популярен пример може да посочим с църковния прелат на Бари – Ризо, който, както видяхме, събирал средства за защитата на града, наемал войници, подготвял крепостната куртина за отбрана, но в крайна сметка, бил убит. Веднага трябва да отбележим, че смъртта на Ризо не била принесена в жертва на градската свобода, а била чисто и просто резултат от борбата за власт между местните фамилии. Троянският епископ Гийом II (1106 – 1141) усилено участвал в градските дела, а през 1120 и 1130 г. изпълнявал и ролята на градски легат. Истинското признание за неговата власт обаче дошло, когато в 1127 г. Троя останала без местен управител и градската власт реално била поета от Гийом. Една запазена харта от този период е датирана според

неговото управление, а епископът е упоменат като „спасител на град Троя“ (*Troiane civitatis servator*). Явно, народната любов била толкова силна към духовния пастир, че на вратата на градската катедрала все още стои надписът: „*Liberator Patriae*“.

Ала въпреки очевидната роля на градския епископ в живота на южноиталианските *civitates* неговата институция никога не достигнала силата и престижа на църковните прелати от Северна Франция и норманска Англия. Епископите не разполагали със съдебна и военна власт и нямали почти никаква юридическа тежест в управлението на южноиталианските земи. Норманските рицари не полагали клетва за вярност пред тях, както феодалите в други райони на Западна Европа, а епископската роля се изчерпвала до духовната им роля в диоцеза. По-голяма власт акумулирали единствено някои църковни прелати, които освен на градската епископска катедра били абати на манастирите в подчинените си земи или изпълнявали ролята на представители на папата. Но като цяло, броят на тези епископи не бил голям и се ограничавал предимно до кампанийските и апулийските градове.

Вратата обаче била онази спойка на средновековното общество, която карала градските прослойки да подготвят дял от своето завещание за Църквата (*in articulo mortis*) или в последния час да надянат монашеското расо⁷⁵⁾. Но също така тонзурата била приемана от влиятелни личности за изкупление на грехове или като политическо заточение⁷⁶⁾. За сметка на това, Южна Италия останала чужда, поне в началото на норманската власт, на просешките и монашеските ордени, които бродели из прашните градски улици или били често явление по друмите на Европа⁷⁷⁾. Наистина, с времето се появили монашески братства („*Св. Матей*“ в Салерно; „*Св. Вартоломей*“ в Неапол; „*Св. Еуфемия*“ в Беневенто), но тяхната роля не достигнала мащаба на другите европейски ордени, а и появата им била едва в края на XII в.⁷⁸⁾

Градските светци, като св. Никола Поклонник, канонизиран в Трани, пък още приживе били обект на подигравки и присмех, което явно показвало, че градското общество в Медзоджорно не било до толкова голяма степен религиозно, но не се отличавало в мисловните си структури от тенденциите в средиземноморския свят⁷⁹⁾. За жителите на Кампания например благочестието също не било чуждо – като в някои грамоти от Неапол се споменавало за честната и благочестива жена или дъщеря на някои граждани (*honesta femina*)⁸⁰⁾. Не по-различно стоял въпросът с участието или ентусиазма на жителите на Бари, Бриндизи, Трани и Таранто в походите към Йерусалим, при условие че апулийските пристанища били сред главните изходни бази за Първия кръстоносен поход⁸¹⁾. Явно, освен да почитат свещените реликви и да се гордеят със своята църква, жителите на южноиталианските градове останали до голяма степен „практични“ в своя мироглед.

БЕЛЕЖКИ

1. Има се в предвид църковната катедрала.
2. Castelfranchi, M. (1991). *Pittura monumentale bizantina in Puglia*, Milano, 101 – 106; Imperale, M., Limonchelli, M. (2006). *Giorgi Due chiese bizantine nel basso Salento: archeologia dell'architettura e decorazione pittorica*. – In: IV Congresso Nazionale di Archeologia Medievale, a cura di R. Francovich e M. Valenti, Firenze, 618-619; Campanati, R. (1982). *La cultura artistica nelle regioni bizantine d'Italia dal VI all'XI secolo*. – In: *I bizantini in Italia*, Milano, 422 – 423.
3. Safran, L. (2008). *Scoperte Salentine*. – In: *Estratto dalla rivista Arte Medievale*, VII, 69 – 94.
4. Каталог: *I Normanni, popolo d'Europa*, Roma-Venezia, 1994, Mario d'Onofrio (dir.), N. 21, 295, 299.
5. Вж. Бичков, В. (1999). *Византийската естетика*. София.
6. Доспехите и въоръжението на изобразените войни се различавали значително от тези в миниатюрите в Монте Касино от 1070 г., в чийто цикъл св. Бенедикт освобождава пленник от въоръжен конник. В тези капители се долавя силно модата на норманското въоръжение. Със същия успех бихме могли да дадем за пример фигурки за игра на шах от слонова кост, които имали своите аналози, изработени от зъби на морж в Скандинавия.
7. Delogu, *I Normanni in citta*, 173 – 205; вж. Olfield, P. (2009). *City and Community in Norman Italy*. Cambridge Studies in Medieval Life and Thought 72. Cambridge.
8. Safran, L. (1990). *A Medieval Ekphrasis from Otranto*. – In: *Byzantinische Zeitschrift* 83, 425 – 427.
9. Miller, M. (2000). *The Bishop's Palace. Architecture and Authority in Medieval Italy*, Cornell, 86 – 88.
10. Mauro, D. (1991). *L'ambone della chiesa di San Giovanni a Toro di Ravello. La decorazione scultorea*, In: *Apollo* VII, 89 – 102 .
11. Църквата била разрушена по време на османските завоевания на Апенините през XV в., но веднага след това била възстановена от местното население в 1481 г. Явно, катедралата е била издигната през XI в. с внушителни размери, тъй като по време на турското нападение към 600 души се укрили в нея и отказали да приемат исляма.
12. Martin, Pouille, p. 619.
13. Пак там.
14. Barral, X. (1982). *Le pavement médiéval de l'église de Sant'Angelo in Formis (Campanie)*. – In: *Mosaïque. Recueil d'hommage a Henri Stern*, Paris, 55 – 60; Olevano, A. Paribeni, M. (1996). *Grandi, Il pavimento di Sant'Angelo in Formis*, in *Atti del IV colloquio AISCOM*, Palermo,

- 621 – 636; Wettstein, J. (1960). Sant'Angelo in Formis et la peinture médiévale en Campanie, Genève; Morisani, O. Gli affreschi di Sant'Angelo in Formis, Napoli 1962; Moppert-Schmidt, A. (1967). Die Fresken von S. Angelo in Formis, Zürich.
15. Вж. Regesto di S. Angelo in Formis, ed. M. Inguanes, Montecassino, 1925.
16. Cilento, N. (1967). L'istituzione della sede arcivescovile metropolitana di Capua nel suo significato politico e religioso. – In: Contributo dell'archidiocesi di Capua alla vita religiosa e culturale del Meridione, Atti del Convegno Nazionale di Studi Storici promosso dalla Società di Storia Patria di Terra di Lavoro (Capua e altrove 1966), Roma, 87 – 101.
17. D'Onofrio, M. Capua, 269 – 293.
18. Wettstein, J. (1967). Les fresques de Sant'Angelo in Formis et la question byzantine en Campanie. – In: CARB, 393 – 425; Cappelletti, G. (1866). Le chiese d'Italia dalle origini sino ai nostri giorni. Venezia, , 74 – 76.
19. Вж. I Normanni, popolo d'Europa, Roma, Venezia, 1994, a cura di Mario d'Onofio, №333.
20. Lipinsky, A. La chiesa metropolitana di Capua ed il suo tesoro. – In: Archivio Storico di Terra di Lavoro, III (1960-1964), 341 – 435.
21. Льо Гоф, Ж. (1999). Цивилизацията на средновековния Запад. София, 234 – 298.
22. Пак там.
23. Artur, Naples, 159 – 162.
24. Пак там.
25. Пак там.
26. Carasso, B. (1895). Topografia della città di Napoli nell'XI secolo. Napoli, p. 108.
27. Пак там, 104 – 105.
28. Пак там, 107 – 108.
29. Пак там, 103 – 104.
30. Пак там, 223 – 225.
31. Пак там, 108 – 109.
32. Пак там, 113 – 114.
33. Пак там, 223 – 225.
34. Malaterra, III, 19.
35. В превод от определението на Канале – “contea”. – Вж. Canale, C. (1951). La Cattedrale di Troina, Palermo.
36. Mola. S. Cultura artistica in Puglia e nel Mezzogiorno normanno. – In: Rassegna Storica online, n. 2 NS, V, 2003 – <http://www.storiadelmondo.com/rso/2/mola.arte.pdf>.
37. Според някои изследователи църквата била издигната в Палермо по време на обсадата. – вж. Guiotto, M. (1952). La chiesa di S. Giovanni dei Lebbrosi in Palermo. Palermo.

38. Шрайнер, П. (2004). Многообразие и съперничество. София, 110 – 120.
39. Runciman, S. (1969). The Pilgrimages to Palestine before 1095. – In: A History of the Crusades, I, ed. Setton, K. M., Baldwin, M. Wisconsin, 69 – 72.
40. Falco, 48 – 50.
41. Falco, 78 – 82.
42. Troia, N. 139.
43. Falco, p. 154.
44. Trani, N. 25.
45. Poncelet, A. (1910). La Translation des SS. Eleuthere, Pontien et Anastase. – In: Analedda Bollandiana, 29, 409 – 426.
46. Martin, Pouille, p. 620; св. Катаралд (Катаралдус) починал в Таранто през 685 г. По-късно спасил града от една сарацинска обсада в 927 г. Останките му били осветени в градското дуомо на 10 май, 1071 г.
47. Vita Nicolai Peregrini et relatio Adelferii, in Acta Sanctorum, June, I, Paris 1867.
48. Limone, O. (1988). Santi monaci e santi eremiti. Alia ricerca di un modello di perfezione nella letteratura a&iografica dell'Apulia normanna. Galatina, 91 – 128.
49. Св. Никола Поклонник починал едва на 19 години, през 1092 г. – Вж. Oldfield, St Nicholas the Pilgrim and Trani, 168 – 182.
50. Vita Nicolai Peregrini, cols. 240, 244
51. Сан Барбатто – епископ на Беневенто от 663 до 682 г. Празникът в негова чест бил на 19 февруари. – вж. <http://www.ewtn.com/library/MARY/ BARBATUS.htm>.
52. Falco, 78 – 82.
53. Спорът се разгорял поради факта, че пренасянето на мощите от Мала Азия било дело на търговци и моряци от Бари, докато решението за тяхното полагане в градската катедрала било дело на архиепископ Урсус. – Вж. Jones, Saint Nicholas of Myra, 176 – 193; Geary, P. (1978). Furta Sacra: Thefts of Relics in the Central Middle Ages, Princeton, 115 – 127.
54. Frazer, Church Doors and the Gates of Paradise, p. 160; Glass, D. (1991). Romanesque Sculpture in Campania. Patrons, Programs and Style, Pennsylvania, 66 – 67.
55. Travaini, L. La monetazione nell'Italia normanna, Rome, 1995, 44 – 86.
56. Webb, D. (1996). Patrons and Defenders: The Saints in the Italian City States. London, 60 – 92; Thompson, Cities of God, 45 – 60.
57. За църквата в Южна Италия, и специално за тази в Салерно, най-новото изследване е на Ramseyer, V. (2006). The Transformation of a Religious Landscape. Medieval Southern Italy, 850 – 1150.
58. CDNA, N. 135.
59. CDBI, N. 34.

60. Troia, N. 134 – 135.
61. Loud, Latin Church, 115 – 127.
62. Loud, Church and Society, p. 213.
63. Loud, Latin Church, 181 – 254.
64. Carabellese, F. L'Apulia ed il suo comune nell'alto medio evo. Bari, 1905, N. 29.
65. Новосформираните комуни и автономни градове на Апенините, които, както видяхме, превърнали в символ на своята свобода местния светец и катедрала, често предявявали претенции и към територията на епископския диоцез. Затова пък тези тенденции се проявявали с много по голяма сила на север, отколкото в Южна Италия – Вж. Coleman, E. (1998). Sense of Community and Civic identity in the Italian Communes – In: The Community, the Family and the Saint: Patterns of Power in Early Medieval Europe: Selected Proceedings of the International Medieval Congress, Turnhout, 53 – 56.
66. Thompson, Cities of God, 44 – 46.
67. Falco, 150 – 224.
68. Codice Diplomatico del monastero benedettino di S. Maria di Tremiti (1005 – 1237). ed. Armando Petrucci, Roma, 1960, N. 14.
69. Ughelli, F. Italia sacra sive De Episcopis Italiae, et insularum adjacentium, rebusque ad iis praeclare gestis, deducta serie ad nostram usque aetatem. Opus singulare privinciis 20. disinctum, Venetiis, Sebastiano Coleti, 1717, coll. 317 – 318; За епископата в Лучера вж. още – Schiraldi, G. (2006). La diocesi di Lucera: genesi ed evoluzione della presenza cristiana, In: La Capitanata 20, 253 – 266.
70. Ughelli, Italia sacra sive De Episcopis Italiae, coll.317 – 318.
71. Пак там, col.317.
72. Trani, N. 25.
73. Oldfield, St Nicholas the Pilgrim and Trani, 168 – 182.
74. Lynn, T. & White, Jr. (1938). Latin Monasticism in Norman Sicily. Cambridge, 105 – 117.
75. Loud, Latin Church, 430 – 493.
76. Loud, Politics, piety and ecclesiastical patronage, 309 – 310.
77. Vitolo, Esperienze religiose nella Napoli, p. 3.
78. Vitolo, G. (1982). Istituzioni ecclesiastiche e vita religiosa dei laiei nel Mezzogiomo medievale. Il codice della confraternita di S. Maria di Montefusco (Sec. XII). Roma, 12 – 19.
79. Oldfield, P. (2008). St. Nicholas the Pilgrim and the City of Trani between Greeks and Normans, 1090 – 1140. – In: Anglo-Norman Studies 30. Proceedings of the Battle Conference 2007, ed. C. P. Lewis, Woodbridge, 168 – 181.

80. Абрамсон, М. (1976). Характерные черты южноиталианского города в Раннее средновековье. – В: Средние века, 40, 12 – 29.
81. Loud, G. (1992). Norman Italy and the Holy Land. - In: The Horns of Hattin, ed. B. Z. Kedar, Jerusalem, 49 – 62.

BETWEEN EARTH AND HEAVEN: MEDIEVAL CATHEDRALS, RELICS AND SAINTS IN URBAN LIFE OF SOUTHERN ITALY DURING 11TH – 12TH CENTURIES

Abstract. In the medieval urban life of southern Italy the Church was at the core of the city's make-up: it dictated the community's accepted belief system; it sculpted the streets and squares with its buildings and dominated the skyline with its cathedral (*Duomo*); its wealth percolated through the urban economy; its officials provided guidance, both spiritual and political, and through its ceremonies it offered a framework in which the urban community could socially commune. The city and the Church in medieval southern Italy very much merged into, and were reliant on, each other, no doubt much to the chagrin of some of the more radical Church reformers of the day.

✉ **Dr. Georgi Dimov, Assist. Prof.**

Institute for Balkan Studies and Center of Thracology
Bulgarian Academy of Sciences
45, Moskovska St.
1000 Sofia, Bulgaria
E-mail: gdimov1981@abv.bg